

Глухов И.Г., Шмони́на Т.А.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ ПОНЯТИЯ “ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ”

В статье рассматриваются современные научные подходы к определению понятия “педагогические условия”. Представлены основные составляющие и классификации этого понятия.

Ключевые слова: педагогические условия, образование, педагогический процесс.

Glukhov I.G., Shmonina T.A.

MODERN APPROACHES TO THE CONCEPT “PEDAGOGICAL CONDITIONS”

Contemporary approaches to definition of conception “pedagogical conditions” are considered in the article. The main components and classifications of this conception are presented.

Key words: pedagogical conditions, education, educational process.

УДК 37.018.2

Щербина В.Ю.

**ЕТНОРЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
ЯК ОБ’ЄКТ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

У статті вивчаються питання етнорегіональних особливостей виховання дітей у сім’ї у працях вітчизняних та зарубіжних педагогів.

Ключові слова: етнорегіональна специфіка, інтернетнічна культура, надетнічна сім’я.

Сучасні процеси глобалізації, інтеграції неможливі без усвідомлення історично минулого. Це визначає нові підходи та способи розв’язання проблем виховання дітей у сім’ї у контексті національних сутностей минулого.

Як зазначає академік О.Сухомлинська: “...останнім часом спостерігається тенденція до регіоналізації проблем, коли в предметному дослідницькому полі виокремилася регіональна проблематика” [17, с.6].

Етнорегіональна специфіка життя народів визначається як політично-соціальними, так і економічними умовами взаємоіснування двох чи більше етносів на одній території.

Протягом усього історичного розвитку Україну населяли різні народи, етноси і нації, представники різноманітних культур, мов, які мали свої релігійні уявлення та переконання. Увесь час ці етноси взаємодіяли між собою, впливаючи один на одного, асимілюючись, переносючи надбання одного народу на інший. Ступінь взаємодії людей був у різні часи різний. Це залежало від історичної епохи, території проживання, релігійних відмінностей. Наприклад, Південь України ХІХ століття – це контрастна картина, на якій можна було побачити вихідців як із Західної Європи, так і майже з усіх губерній Російської імперії [4, с.57]. З часом процес асиміляції набирив оберті. Це стає помітно, якщо простежити одну з найважливіших складових суспільства – сім’ю. Особливо це притаманно регіонам з компактним поселенням одних етносів, де з’являються сім’ї, що в своїй структурі мають представників різних народів. Відповідно, у таких регіонах, у таких сім’ях перемішуються погляди на виховання дітей.

Цілком природно, що дослідників, науковців хвилювали питання співіснування різних етносів, взаємовпливу їх одне на одного, виховання дітей народів і народностей, що знаходяться у безпосередньому зв’язку між собою.

Мета даної публікації – проаналізувати педагогічні праці вчених, у яких розкриваються проблеми етнорегіональних умов виховання дітей у сім’ї.

На даному етапі розвитку історико-педагогічної науки існує чимала джерельна база, яку складають наукові праці, монографії, окремі розвідки, спеціальна література, посібники

зарубіжних та вітчизняних науковців; етнографічні розвідки і польові дослідження вчених XIX і XX століть, які відрізнялися за своїм змістом, ступенем розкриття проблематики, глибини висвітлення теми, жанровими особливостями, адже ці автори належали до різних історичних етапів розвитку суспільства, різних країн. На них впливали різні економічні та політичні чинники. Відповідно, це не могло не відобразитися у цих творах.

Першопрохідцями були етнографи XIX століття, що досліджували побут різних народів, а у своїх працях безпосередньо чи опосередковано звертали увагу на сімейні відносини, розглядали структуру сім'ї, розглядали взаємодію і взаємовплив різних етносів та культур, особливо в умовах їх компактного проживання або на пограниччі.

Серед етнографів XIX століття відзначаємо насамперед М.Костомарова, який у праці "Очерк домашней жизни и нравов великорусского народа в VII – XVII ст." звертає увагу і на сімейний побут малоросіян – народу, що населяв тодішню Російську імперію, але не мав власної державності [10]. Цікавився малоросійським побутом, життям українців, що мали свою етнокультурну особливість і А.Терещенко у праці "Быт русского народа" (1846) [18]. Важливими були етнографічні експедиції, які здійснювалися у XIX столітті. Тут варто відзначити П.Чубинського і його працю "Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край" [21], де розглядалися, серед іншого, і питання міжетнічних шлюбів, впливу соціально-економічних змін у державі на людей. П.Чубинський відомий також і як збирач дитячого фольклору.

Виховання дітей в українській родині кінця XIX століття покладено в основу праці українського етнографа М.Грушевського (1856 – 1938) "Дитина у звичаях і віруваннях українського народу" [5]. Матеріал для дослідження був зібраний в основному у центральній та північній частинах України (Черкащина, Київщина, Чернігівщина). Відповідно, у праці М.Грушевського зосереджується увага на особливостях повсякденного життя, вірувань, забобон, гігієни й способу виховання, забав і становище в родині центрального регіону території України. Серед науковців, що досліджували особливості виховання дітей західноукраїнського регіону варта уваги праця Р.Ф.Кайндля "Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази", серед 17 розділів якої звертаємо увагу на розділ "Дитина", що розкриває ставлення до жінки-матері, дитини, передає різні гуцульські звичаї: як давати імена дітям, як відбувається хрещення, відлучення дітей від грудей ("Мати рідко годує дітей, здебільшого їжею їм служить коров'яче або овече молоко. Мають також звичку вливати дитині в рот повну ложку помийв, аби вона не була перебірливою в їжі") [9, с.60]. Також Р.Ф.Кайндль говорить, що природна смертність дітей досить висока. Зазвичай помирають кволі діти, тому гуцули, загалом, природи міцної [9, с.61]. Чималу увагу дослідник звернув і на духовне виховання дітей своїми батьками: "Батьки щодо дітей керуються принципами: "Надавати дітям свободу – значить готувати собі неволю", "Люби дитину, як душу, але тряси її, як грушу" [9, с.62]. У багатьох випадках дуже несприятливо впливає на моральний розвиток дитини поганий приклад батьків. Р.Ф.Кайндль також зазначає, що суттєвої різниці між бідними і багатими дітьми не існує.

Дані про етнорегіональні особливості побуту та виховання можна знайти у праці Г.Сорокіна "Местечко Дмитровка: Опыт историко-статистического и этнографического описания" [15], де звертається увага на співіснування росіян та українців на теренах одного селища. Звідси – взаємовплив на культуру і побут одне одного, відповідно – зближення людей у поглядах щодо виховання дітей.

У XX столітті зацікавленість до вивчення світу дитини, її розвитку, дослідження її етнічних, релігійних, побутових особливостей значно зростає. Проблему етнорегіонального буття і особливостей взаємозалежності і взаємовпливу одного етносу від іншого вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-дослідники.

Значну кількість наукових праць, творів, підручників, посібників, монографій, досліджень, заміток, статей авторів XX століття, які різняться за своєю спрямованістю, різноманіттям, можна поділити на: 1) праці іноземних авторів про етнографічні особливості виховання дітей; 2) праці українських учених, дослідників, педагогів, етнографів

радянського періоду; 3) праці сучасних українських та іноземних учених, які досліджували особливості співіснування, побуту, організації умов існування різних народів на території України.

До першої групи насамперед відносимо працю “Як ростуть на Новій Гвінеї” (1929) першого етнографа дитинства у світі М.Мід (1901-1978). У ній американська дослідниця описує особливості виховання дітей народом манус. Зокрема, зазначає, що “...дитина у манус – це повелитель всесвіту, недисциплінована, нестримна, не поважає старших; живе за правилом повної свободи, яку обмежують тільки деякі правила соромливості. Інших правил немає. Діти манус завжди вимагають, але ніколи не дають. До батьків діти відчують привласницькі почуття, залежать від них, як немовлята, але самі не піклуються про них. Дитячий егоцентризм – природне доповнення любові батьків, любові, яку допускають обмежені ідеали цієї культури” [3, с.17]. М.Мід категорично відкидає концепцію вродженості анімізму – теми, яку вона неодноразово піднімала в інших дослідженнях.

Відомий американський психолог Е.Еріксон (1902 – 1994) у своїй праці “Дитинство і суспільство”, окрім дослідження питань дитинства і соціального життя, кризи підліткового віку, конфліктів середини життя, підведення його підсумків, показує особливості виховання дітей у англосаксонських помірно-протестантських сім'ях США ХХ століття. Серед різнонаціонального населення США саме англосаксонські стосунки стали прототипом сучасної американської сім'ї, незважаючи на взаємодію і взаємовплив з різними культурами і національностями.

Зокрема, Е.Еріксон, говорячи про взаємостосунки матері і сина у таких сім'ях, зазначає: “У неї є мужской ідеал, унаследований от семьи, в которой она родилась; обычно это ее отец, и она дает понять своему сыну, что у него есть шанс приблизиться к этому идеалу. Ей не свойственна гиперопека. Она не привязывает сына к себе и, обычно, дает своим детям от 13 до 19 лет свободу на улице, на вечеринках. В его раннем детстве она осмотрительно ограничивала сексуальную и эмоциональную стимуляцию малыша” [20, с. 325-326].

Щодо виховання сина батьком, то Е.Еріксон пише, що в Америці між ними складається “отношения подшучивания” [20, с.329], яке направлене на те, аби “вийти сухим із води” або зробити все так, щоб мати не побачила. І якщо батько зацікавлений у розвитку ініціативи сина, то йому необхідно бути стриманішим під час конфліктних ситуацій. Батько також дуже часто стає партнером, коли у них є спільний ідеал захоплення – відомий бейсболіст, актор і тд. [20, с.330-331].

Таким чином, аналізуючи працю Е.Еріксона “Дитинство і суспільство”, можна дійти висновку, що в американських сім'ях англосаксонського пуританського типу існують свої особливі форми взаємостосунків між членами родини, особливості виховання дітей у сім'ї. На це вплинули як історичні, так і соціально-економічні чинники.

Варто відзначити праці німецького педіатра Г.Г.Пльосса “Das Kind” та “Das Weib in der Volkskunde” [2], англійського дослідника А.Чемберлена “The Child, A Study in the evolution of Man” [1], працю польського науковця Смоленцівої “Селянська дитина” та ін., у яких автори вивчають проблеми виховання дитини у сім'ї різних етносів.

Упродовж II половини ХХ століття проблема етнорегіонального буття й особливості етнічного існування розглядалася низкою європейських учених, які наголошували на тому, що національно-етнічний параметр є невід'ємним виміром людської реальності. Серед них – відомі західні етнополітологи А.Агурський, М.Бернштам, І.Берлін, З.Бжезинський, М.Гайдук, Е.Геллнер, М.Грох, М.Джілас, К.Дойч, Я.Елберг, Г.Зегер та ін.

До першої групи досліджень відносимо і праці науковців діаспори Л.Винар, Г.Грабовича, Т.Кузьо, Є.Маланюка, у працях яких зосереджувалася увага на феномені дифузії, яка досить тісно пов'язана з етнорегіональною специфікою буття етносів, адже зумовлена природними, політичними та іншими обставинами багатосторонньої взаємодії двох та більше народів в одному ландшафтному регіоні.

До другої групи належить цілий пласт праць визначних українсько-радянських учених-енциклопедистів. Перед усім, відзначаємо працю А.Пономарьова “Развитие семьи и брачносемейных отношений на Украине. Этносоциальные проблемы” (1989), у якій він не тільки простежує еволюцію сім’ї та сімейних відносин, а й досліджує взаємовідносини сім’ї та етносу, вплив етнічних процесів на етнічні та функціональні особливості сім’ї, зазначаючи, що “...роль сім’ї в етнічних процесах заключається не тільки в природному відтворенні етносу, але і в передачі етнокультурних традицій; у засвоєнні досягнень інтеретнічної культури” [14, с.169]. А.Пономарьов простежує, які ж фактори впливають на образ життя етнічної та інтеретнічної сім’ї, досліджуючи різні сфери життєдіяльності. Взаємозалежність виховного процесу у міжнаціональних сім’ях одного регіону та формування дитини інтернаціонального середовища досить чітко простежується у даній праці.

Не можна не звернути уваги на праці вчених-етнографів В.Наулка та М.Гримич, зокрема, професор В.Наулко у праці “Культура і побут населення України” [12] простежує особливості сімейних відносин, звичаїв та обрядів в Україні, принципи догляду за дітьми, їх виховання залежно від регіону.

Питання етнонаціональних особливостей виховання дітей у сім’ї в педагогічних дослідженнях з позицій етнопедагогіки вивчали А.Говорун (“Сімейне виховання у вітчизняній педагогічній журналістиці другої половини XIX – початку XX століття”), М.Стельмахович (“Народна педагогіка”) та ін. Зокрема, М.Стельмахович зазначав: “Народну педагогіку можна назвати сумлінною сімейною будівницею, невтомною піклувальницею про сім’ю як виховну організацію. У ній усе ретельно й педагогічно передбачливо розраховано на те, щоб будувати дружбу, здорову і міцну сім’ю, здатну мати дітей і правильно їх виховувати” [16, с. 102].

Найчисельнішу групу становлять праці вітчизняних та зарубіжних сучасників, що стосуються вивчення особливостей співіснування різних етносів, їх взаємовплив одне на одного на території України. Це, зокрема, дослідження, що направлені на вивчення окремих народностей, що населяють Україну. Наприклад, Г.Чумаченко “Шведські поселення на Півдні України” [22], А.Жуковський “Румуни в Україні” [8], І.Кулинич “Німецькі колонії на Україні” [11], Я.Дашкевич “Єврейсько-українські взаємини” [6], В.Диханов “Традиционные системы календарных дат болгар и гагаузов” [7] та багато інших. У цих різних за жанром і тематичною направленістю працях простежується одна спільна ідея – у всіх них описується уклад життя, взаємостосунки і взаємовідносини між різними етносами, що населяють один регіон. У результаті чого відбувається асиміляція і утворення нової – інтернаціональної культури, яка інтегрує в собі елементи всіх складових культур.

Не зменшується зацікавленість у дослідженні питання етнорегіональних особливостей виховання дітей і у XXI столітті.

Грунтовною є праця В.Федяєвої “Етнорегіональні особливості виховання дітей у сім’ї Півдня України XIX століття”, у якій вивчається практика виховання дітей у сім’ї, яка формувалася в результаті етнічних процесів становлення та розвитку різних регіонів України протягом XIX століття. Зокрема, В.Федяєва зазначає, що “... вивчаючи питання теорії і практики виховання дітей у сім’ї, необхідно враховувати таку досить серйозну і впливову складову – етнорегіональну” [19, с. 243].

Проаналізувавши велику кількість різноманітних за своєю структурою, спрямованістю, актуальністю, ступенем розкриття теми, жанровою своєрідністю наукових праць, досліджень, статей, монографій, публікацій, підручників, варто зауважити, що протягом XIX – XX століть проблема вивчення етнорегіональних особливостей виховання дітей в сім’ї була і залишається досить актуальною. Багатьох науковців хвилювало питання формування і розвитку дітей, які виховувалися у сім’ях під дією різноманітних соціально-економічних, політичних і релігійних змін, що відбувалися на території України протягом останніх двох століть.

Питання стосунків у сім'ї та виховання дітей у міжетнічній взаємодії ніколи не втрачуть своєї актуальності, тому вони, відповідно, будуть у сфері зацікавлення як педагогів, так і психологів.

Тому є сподівання, що в подальшому з'являться праці, у яких буде ґрунтовно досліджено дану проблематику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Chamberlain Alexander Francis *The Child: A Study in the Evolution of Man*, – London: W. Scott, limited, 1901.
2. G. Ploss “*Das Weib in der Volkskunder*”, – Stuttgart, 1876.
3. Mead M. *Growing Up in New Guinea. A Comparative Study of Primitive Education*. Laurel., N.Y., 1973, p. VII.
4. Бойко Я.В., Данилович Н.О. Формування етнічного складу населення Південної України (кінець XVII –XIX ст.)/ Я.В.Бойко, Н.О.Данилович // Український історичний журнал. – 1992, – №10-11. – С. 57 – 61.
5. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу/ М.Грушевський. – К.: Либідь, 2006. – 256 с.
6. Дашкевич Я. І. Єврейсько-українські взаємини середини XVI – початку XX століття: періоди рівноваги /Я.І.Дашкевич // Слово і час. – 1992. – №9. – С.65 – 69.
7. Диханов В. Традиционные системы календарных дат болгар и гагаузов /В.Диханов // Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження. – Одеса, 2000.
8. Жуковський А., Кубійович В. Румуни на Україні А.Жуковський, В.Кубійович // ЕУ. Словн. Част.– Т. 7. – Перевид. в Україні. – К., 1998.
9. Кайндль Р.Ф. Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази /Р.Ф.Кайндль. – Чернівці, 2000.
10. Костомаров М. И. Очерк домашней жизни и нравов великорусского народа в VII – XVII ст. / М.Костомаров. – С.-Пб., 1860.
11. Кулинич І. М. Як і коли з'явилися шведські колонії в Південній Україні / І.М.Кулинич // Український історичний журнал, 1995, – № 1. – С. 118-121.
12. Культура і побут населення України: Навч.посібник / [За ред. В.І.Наулко, Л.Ф.Артюх, В.Ф.Горленко].– 2-е вид., доп. та перероб, – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
13. Побірченко Н. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX – початок XX століття): моногр. / Н. Побірченко. – К.: Наук. світ, 2002. – 331 с.
14. Пономарев А.П. Развитие семьи и брачно-семейных отношений на Украине, этносоциальные проблемы /А.П.Пономарев. – К., 1989.
15. Сорокин Г. Местечко Дмитровка: Опыт историко-статистического и этнографического описания /Г.Сорокин. – Херсон, 1889.
16. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка /М.Г.Стельмахович. – К.: Радянська школа, 1985. – 312 с.
17. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини XX століття / О.Сухомлинська // Шлях освіти, – К. – 2007. – №4.
18. Терещенко А. Быт русского народа /А.Терещенко. – С.-Пб., 1846.
19. Федяєва В.Л. Етнорегіональні особливості виховання дітей у сім'ї Півдня України XIX століття / В.Л. Федяєва. // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – Листопад № 19 (114). – С. 238 – 243.
20. Федяєва В.Л. Сімейна педагогіка. Хрестоматія. [За редакцією В.Л.Федяєвої]. У 2 т. – Херсон: Видавництво ХДУ, Т.1. – 2007. – 452 с. – Т.2. – 2007. – 580 с.
21. Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край/ П.Чубинский. – С.-Пб., 1872, т.7. – 227 с.
22. Чумаченко Г. Шведські поселення на Півдні України /Г.Чумаченко// Народна творчість та етнографія. – 1997. – №2-3.

Щербина В.Ю.

*ЭТНОРЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ КАК ОБЪЕКТ
ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ*

В статье изучаются вопросы этнорегиональных особенностей воспитания детей в семье на основании работ отечественных и зарубежных педагогов.

Ключевые слова: этнорегиональная специфика, интерэтническая культура, надэтническая семья.

Scherbyna V.Yu.

*ETNOREGIONAL CHARACTERISTICS OF UPBRINGING CHILDREN AS THE OBJECT OF
THE HISTORICAL-PEDAGOGICAL RESEARCHES*

In the article on the basis Ukrainian and foreign scientist heritages peculiarities of forming the ethnoregional values of the child in family.

Key words: ethnoregional values, interethnic culture, superethnic family.